

Respectăm sau neglijăm/încălcăm. O raportare actuală la dispozițiile canonic-liturgice ale Sinoadelor Ecumenice

Pr. Prof. Nicolae CHIFĂR (Sibiu)*

Rezumat:

Ordinea canonică în Biserica Ortodoxă are o foarte mare importanță, pentru că reglementează întreaga viață dogmatică, morală, liturgică și administrativă a Bisericii. De aceea este fundamentală respectarea tezaurului canonic stabilit de Sfinții Apostoli, de Sinoadele Ecumenice, de unele sinoade locale dar și de unii Sfinți Părinți, și pe care Biserica și l-a împrăștiat. Studiul de față se dorește o reflecție asupra modului cum Biserica se raportează astăzi la acest tezaur canonic și în ce măsură dinamismul ei face ca această ordine canonică să fie respectată sau, după caz, adaptată la cerințele misionare, culturale, pastorale și duhovnicești ale fiecărui popor, așa cum și-a manifestat el loialitatea față de credința și învățătura Bisericii de pretutindeni și din totdeauna, în anumite spații geografice și în anumite timpuri. Unele situații speciale din viața Bisericii, la care se face referire, nu manifestau cea mai mică îndoială că ea nu ar respecta tradiția canonică stabilită de Sinoadele Ecumenice și de alte sinoade particulare, ci arată caracterul dinamic al ei. Ceea ce sesizăm astăzi ca abatere sau neglijență nu țin de disciplina canonică a Bisericii, care a rămas fidelă Predaniei apostolice, ci de aplicarea ei de fiecare ierarh în parte, căci de acrivia sau iconomia aplicării acestor normative depinde, în fond, întreaga viață liturgică, duhovnicească și morală a fiecărei parohii.

Cuvinte-cheie:

canon, ordine canonică, iconomie, abatere, neglijență

* Pr. Dr. Nicolae Chifăr, profesor de Istoria Bisericii Universale la Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, Romania.

Revelația dumnezeiască ne-a fost descoperită nouă de Mântuitorul Iisus Hristos prin viu grai, ceea ce a constituit pentru Biserică Sfânta Tradiție sau Predanie, numită apostolică pentru că ea a fost descoperită mai întâi Sfinților Apostoli. Cu timpul, o parte din ea a fost consemnată în scris, și astfel s-a format canonul Noului Testament aprobat definitiv de Biserică în secolul al IV-lea¹. Sfânta Scriptură a Noului Testament, care o întregeste și o desăvârșește pe cea a Vechiului Testament (Mt. 5, 17), cuprinde tot ceea ce omul trebuie să știe și să păzească pentru a dobândi mântuirea. Dar nu toată predania apostolică a fost cuprinsă în cărțile Noului Testament, așa cum mărturisește Sfântul Evanghelist Ioan, a cărui Evanghelie a fost alcătuită ultima: „Deci și alte multe minuni a făcut Iisus înaintea ucenicilor săi, care nu s-au scris în cartea aceasta. Iar acestea s-au scris, ca să credeți că Iisus este Hristosul, Fiul lui Dumnezeu, și, crezând, să aveți viață în numele Lui” (*In* 20, 30-31) sau „dar sunt și alte multe lucruri pe care le-a făcut Iisus și care, dacă s-ar fi scris cu de-amănuntul, cred că lumea aceasta nu ar fi cuprins cărțile ce s-ar fi scris” (*In* 21, 25).

De cele mai multe ori erau rezolvate prin scris, în cadrul epistolar, problemele majore care nu sufereau amânare, iar restul învățăturilor și îndemnurilor erau transmise prin viu grai, față către față, mai ales că Apostolii zăboveau timp mai îndelungat (uneori chiar câțiva ani) într-o cetate/comunitate (*FA* 20, 31; 2 Ioan 12; 1 Petru 5, 12; 1 Cor. 11, 34; 2 Tes. 2, 15; 2 Tim. 2, 2 etc). Prin urmare, Biserica a primit o Revelație mult mai extinsă decât cea consemnată în scris în perioada apostolică, iar această Revelație ea a păstrat-o și transmis-o mai departe ca Sfântă Tradiție.

Pentru ca Sfânta Tradiție, din care a rezultat și Sfânta Scriptură, să nu fie uitată, diminuată sau chiar relativizată prin diferite tradiții, Sfinții Părinți apostolici, continuatorii direcți ai Sfinților Apostoli, au consemnat, la rândul lor, în scris alte părți ale Sfintei Tradiții, acest proces fiind continuat de Sfinții Părinți și de Sinoadele Bisericii, alcătuindu-se în timp (aproximativ până la sfârșitul secolului VIII) ceea ce numim astăzi Sfânta Tradiție. Ea nu diferă ca importanță față de Sfânta Scriptură pentru că este predanie apostolică, așa cum Sfinții Apostoli au primit-o de la Mântuitorul Iisus Hristos, și a fost păstrată și transmisă apoi în scris sub inspirația Duhului Sfânt. Ea este aceeași, chiar dacă s-a dat direct de Mântuitorul sau a fost descoperită ulterior prin lucrarea Sfântului Duh. Căci Cuvântul (Mân-

¹ A se vedea recomandarea pe care o face credincioșilor *Canonul 85 Apostolic*, la I. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, 1993, p. 50, pentru a-i feri de lecturarea cărților nefolositoare vieții lor religioase. De aceea, acest canon nu enumeră numai cărțile canonice ale Sfintei Scripturi, ci și unele cărți definite ca „bune de citit”. În continuare, exemplificarea conținutului canoanelor se va face din această colecție. O listă completă a cărților canonice ale Noului Testament, cum le avem până astăzi în Sfânta Scriptură, oferă Sfântul Atanasie cel Mare în *Epistola 39* scrisă în anul 367, cf. *Studiul Noului Testament. Manual pentru Institutele teologice*, ed. a II-a, București, 1977, p. 19, și *Canonul 60* al Sinodului de la Laodiceea din anul 360, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, p. 230-231.

tuitorul Iisus Hristos) și Duhul Sfânt sunt mereu împreună, dar într-o perioadă se află Unul pe prim plan, iar în altă perioadă, Celălalt, cum afirmă Paul Evdokimov: „În timpul lucrării pământești a lui Hristos, relația oamenilor cu Duhul Sfânt se efectua prin și în Hristos. Dimpotrivă, după Cincizecime, relația cu Hristos se efectuează prin și în Duhul Sfânt. Înălțarea suprimă vizibilitatea istorică a lui Hristos, dar Cincizecimea restituie lumii prezența interioară a lui Hristos, și acum Îl revelează nu în față, ci în interiorul ucenicilor lui”². Chiar dacă a fost consemnată în scris și această parte a Predaniei apostolice, Biserica a păstrat și transmis la nivel local anumite tradiții sau obiceiuri, dar a și reformulat sau întregit unele prescripții mai vechi, ceea ce arată caracterul ei dinamic.

Când vorbim de sursele în care rezidă Sfânta Tradiție, ne gândim la următoarele: *Simbolurile de credință; Cele 85 de canoane apostolice; Definițiile dogmatice și canonice ale celor 7 Sinoade Ecumenice și ale celor 9 sinoade particulare aprobate la Sinodul II Trulan; Mărturisirile de credință ale martirilor; Definițiile dogmatice împotriva ereziilor; Scrierile Sfinților Părinți; Cărțile de slujbă; Mărturiile istorice și arheologice referitoare la credința creștină apostolică*³.

Din acest conținut al Sfintei Tradiții rețin atenția pentru tema întâlnirii noastre unele hotărâri ale Sinoadelor Ecumenice, care deși sunt valabile și păstrate în codexurile canonice ale Bisericii Ortodoxe, aplicarea unora dintre ele este mai puțin vizibilă. De aceea cred că o dezbatere privind raportarea actuală la aceste normative este necesară și utilă. Acest lucru nu suspectează sau învinuiește în vreun fel Biserica de nerespectare a acestor hotărâri, ci urmărește să intuiască un răspuns corect privind aspectul dinamic al Tradiției ancorat în vechimea și ecumenicitatea mărturiei pe care o are Biserica și pe care o dă astăzi oamenilor ca memorie vie a ei⁴.

Tezaurul canonic al Sinoadelor Ecumenice cuprinde următoarele cifre: Sinodul I Ecumenic de la Niceea (325) – 20 de canoane; Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol (381) – 8 canoane; Sinodul al III-lea Ecumenic de la Efes (431) – 9 canoane; Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon (451) – 30 de canoane; Sinodul Quinisext de la Constantinopol (691/692) – 102 canoane; Sinodul al VII-lea Ecumenic de la Niceea (787) – 22 de canoane.⁵ Se observă, începând cu Sinodul II Ecumenic, că se prevede expres (II, 1; III, 7; IV, 1; VI, 1; VII, 1) ca hotărârile

² P. Evdokimov, *L'Esprit Saint dans la tradition orthodoxe*, Ed. du Cerf, Paris, 1969, p. 87.

³ *Îndrumări misionare*, coord. Pr. Prof. D. Radu) București, 1986, p. 40.

⁴ *Ibidem*, p. 39.

⁵ „Canoanele Sinoadelor Ecumenice”, la I. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, 1993, p. 51-179; H. Jedin (editor), *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Freiburg im Breisgau, Bâle, 1962; V. Loichița, „Hotărârile dogmatice ale celor șapte sinoade ecumenice”, în *Mitropolia Banatului*, nr. 1-2/1959, p. 35 ș.u.

dogmatice și canonice ale sinoadelor anterioare să fie respectate întocmai⁶. Aceasta demonstrează, pe de o parte, că Biserica a receptat aceste hotărâri și a dat sinodului sau sinoadelor respective girul de ecumenice, iar pe de altă parte că sinodul convocat menține cu cele anterioare și cu Tradiția Bisericii legătura nezdruincinată de credință și de mărturisire. Problemele abordate de aceste canoane sunt multiple și vizează în mod special disciplina bisericească, întrucât aspectul doctrinar a fost discutat și aprobat prin definițiile dogmatice ale Sinoadelor Ecumenice.

Dintr-o analiză sumară a acestor canoane, reiese că multe din ele privesc situația clerului și, în special, a episcopilor. Canonul 15 al Sinodului I Ecumenic, reluând prevederile canoanelor 14 și 15 Apostolice interzice mutarea unui episcop dintr-o eparhie în alta.⁷ Sfântul Grigorie de Nazianz a fost acuzat de încălcarea acestui canon, deși avea acordul împăratului și a altor ierarhi și era chemat la o lucrare sfântă și misionară a Bisericii de a lupta împotriva arienilor, că a părăsit mica eparhie de la Sasima pentru a ocupa o eparhie mai mare cum era cea din Constantinopol⁸. După cum este obiceiul astăzi în cazul vacantării unei eparhii, scaunul este ocupat de un episcop al altei eparhii, și nu este străin faptul că acest lucru se întâmplă plecând de la o eparhie mai săracă la una mai bogată sau mai de vază. De asemenea se urmărește ajungerea pe o treaptă administrativă superioară: de la episcop la arhiepiscop, de la arhiepiscop la mitropolit și de la mitropolit la patriarh. Este adevărat că acest transfer se face cu acordul episcopilor, cum prevede canonul în cazuri de excepție⁹, al

⁶ „...Așadar, acestea astfel fiind, și fiindu-ne nouă mărturie, bucurându-ne de ele ca și când cineva ar găsi comori multe, cu bucurie (ne însușim), primim în inimile noastre sfintele canoane și întărim întreaga și neștrămutata orânduire a lor, a celor ce sunt așezate de către sfintele trâmbițe ale Duhului, ale preaslăviților apostoli, ale celor șase sfinte sinoade ecumenice și ale celor ce s-au întrunit local pentru așezarea unor astfel de rânduieli, și ale sfinților noștri părinți. Căci ei toți sunt luminați de către unul și același Duh; au orânduit cele de folos. Și pe acei pe care ei îi supun anatemei, și noi îi dăm anatemei; și pe cei care îi supun caterisirii, și noi îi caterisim; și pe cei pe care îi supun afurisirii, și noi îi afurisim, iar pe cei pe care îi dau certării (epitimiei), și noi așijderea îi supunem...”, Canonul 1, Sinodul al VI-lea Ecumenic, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, p. 162.

⁷ „Pentru multa tulburare și pentru gâlcevile care s-au făcut, s-a părut (potrivit) să se înlăture cu desăvârșire obiceiul, contrar Canonului apostolic (14 și 15), care s-a mai găsit în unele părți, ca nici episcopul, nici presbiterul și nici diaconul, să nu treacă (să nu se strămute) din cetate în cetate. Iar dacă cineva, după această orânduire a sfântului și marelui sinod, ar încerca să meșteșugească ceva de felul acesta, sau s-ar deda vreunor treburi de acest fel, să se lipsească cu desăvârșire de o atare uneltire și să se așeze din nou în Biserica în care a fost hirotonit episcopul sau presbiterul (aceia).”, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, p. 61.

⁸ A se vedea desfășurarea lucrărilor Sinodului al II-lea Ecumenic de la Constantinopol, la Ortiz de Urbina, *Nizăa und Konstantinopel I*, Mainz, 1964. St. G. Papadopoulos, *Patrologia*, II/2, trad. A. Marinescu, Ed. Bizantină, București, 2012, p. 242.

⁹ „...fără numai dacă ar fi vreo cauză binecuvântată care-l silește să facă aceasta, și adică, putând el să aducă celor de acolo (din altă eparhie) vreun folos mai mare în ceea ce privește dreapta

Pr. Prof. Nicolae Chifăr

Sfântului Sinod, și se procedează ca la o alegere de episcop, dar de cele mai multe ori, regulamentul de procedură cere numai astfel de mutări, și nu permite o alegere și din rândul celorlalți clerici. Este aceasta o neglijare a canonului respectiv sau o interpretare și aplicare legată de realitățile vremii de astăzi? Tradiția a demonstrat că folosindu-se această procedură întâlnită în toate Bisericile Ortodoxe, foarte frecventă în cazul tranferărilor preoților dintr-o parohie în alta, nu s-a afectat disciplina canonică a Bisericii, căci cerințele vremurilor a impus-o de multe ori.

De asemenea, rânduiala canonică nu permite existența mai multor episcopi în aceeași cetate/oraș. Astăzi, în diaspora ortodoxă se întâlnește frecvent această situație. Sigur că ea este cumulată cu prevederile Canonului 34 Apostolic ce rânduiește episcop pentru fiecare neam, și episcopul respectiv are jurisdicție proprie asupra credincioșilor de neamul său¹⁰, însă pentru mărturia pe care o dăm altora, celor de alte confesiuni, se poate crea falsa impresie că Biserica Ortodoxă nu este una singură, ci că sunt mai multe Biserici Ortodoxe după modelul protestant, fiecare specifică poporului respectiv.

O situație aparte o constituie statutul episcopului-vicar. Canonul 6 al Sinodului al IV-lea Ecumenic interzice hirotonia fără destinație¹¹, adică parohie sau eparhie în care va sluji. Episcopul-vicar nu are un scaun episcopal anume, și de aceea nici nu i se face întronizare ca unui episcop titular. Necesitățile administrative ale unor eparhii mai mari sau ale unei Biserici autocefale au impus însă o astfel de practică, iar existența episcopului-vicar într-un oraș de reședință eparhială împreună cu episcopul titular nu încalcă în această situație ordinea canonică.

De asemenea, practica bisericească târzie (secolele XIII-XIV) a rânduit ca episcopii să se aleagă numai dintre monahi, iar Canonul 12 Trulan cere expres ca episcopul, după hirotonie, să-și părăsească soția și copiii spre a nu fi pricină de zmințeală pentru credincioși¹².

credință. Dar și aceasta (să nu se facă) de la sine, ci prin chibzuința multor episcopi”, Canonul 14 Apostolic, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, p. 16.

¹⁰ „Se cade ca episcopii fiecărui neam să recunoască pe cel dintâi dintre ei, și să-l socotească pe el drept căpetenie, și nimic mai de seamă să nu facă fără încuviințarea acestuia...”, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, p. 26.

¹¹ „Nimeni să nu fie hirotonit fără sorocire (destinație)...ci numai pentru biserica unei cetăți sau a unui sat, sau altarul unui mucenic sau mănăstire...”, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, p. 81.

¹² „...Acest lucru a venit la cunoștința noastră, că în Africa, în Libia și în alte locuri, preaiubitului de Dumnezeu întăistătorii (episcopii) de acolo nu se feresc de a viețui împreună cu propriile lor soții chiar și după hirotonia care a venit asupra lor, punând poticnire și sminteală popoarelor. Așadar, ni s-a părut că în niciun chip să nu se întâmple de acum înainte un lucru ca acesta. Iar lucrul acesta îl spunem, nu pentru răsturnarea sau surparea celor ce au fost legiuite apostolește, ci purtând grija mântuirii și a propășirii spre mai bine a popoarelor și pentru a nu se da (prilej) de vreo prihană împotriva stării preoțești”, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, p. 110.

Totuși Canoanele 5¹³ și 51¹⁴ Apostolic interzic oricărui cleric, chiar și episcopului să-și lase soția pe motiv de evlavie sau de repulsie față de femeie, blamând astfel taina căsătoriei. Aceasta demonstrează că în vechime și episcopii puteau fi căsătoriți, și că rânduiala s-a schimbat datorită rigorismului creștin, mai ales cel egiptean. Desigur, avem un caz clar de dinamism religios în interpretarea și readaptarea canoanelor, dar se pune întrebarea ce s-ar întâmpla în cazul în care într-o Biserică locală se ajunge la situația imposibilității de a recruta episcopi din rândul monahilor? Ar putea fi reinterpretat canonul și în sens invers, revenind la starea din Biserica apostolică și primară sau s-ar considera o încălcare flagrantă a normelor canonice? A se vedea și prevederile Canonului 48 Trulan care recomandă ca soția celui ales episcop să meargă într-o mănăstire, unde să trăiască sub îngrijirea episcopului. Nu este obligată însă, ci ea poate rămâne mai departe alături de copiii sau rudele ei, căci canonul nu prevede sancțiuni pentru soția unui episcop care ar refuza călugăria¹⁵. Poate oferi canonul o soluție pentru cele relatate mai sus?

O serie de canoane interzic îndeletniciri ale membrilor clerului care sunt incompatibile cu misiunea preoțească (Canoanele 9 și 10 Trulan, 6 Apostolic). În practica de astăzi sunt cunoscute cazuri de preoți care, pe lângă misiunea preoțească, au o afacere proprie, pusă sigur pe seama soției, copiilor sau altor rude, sau chiar dau spectacole pe scenă. Le considerăm abuzuri sau neglijențe din partea ierarhului responsabil cu respectarea ordinii canonice? În unele cazuri, cred că putem vorbi chiar de neglijență.

Multe canoane au în vedere disciplina monahală, mai ales după cele întâmplate la sinodul tâlhăresc de la Efes din anul 449¹⁶. Canoanele 47 Trulan, 18, 20, 22 de la Sinodul VII Ecumenic interzic locuirea și practicarea unor îndeletniciri gospodărești femeilor și chiar călugărițelor în mănăstirile de călugări sau la reședințele episcopale. În practică, lucrurile stau diferit. Nu numai faptul că mănăstirile oferă spațiu de cazare pentru laici, femei și bărbați, dar sunt situații în care sunt angajați permanent bărbați și femei pentru a presta anumite munci, ei devenind astfel prezențe permanente în mănăstiri atât de maici, cât și de călugări. Socotim acest lucru o adaptare la condițiile actuale sau o neglijare a discipli-

¹³ „Episcopul sau presbiterul sau diaconul să nu alunge soția pe motiv de evlavie...”, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, p. 10.

¹⁴ „Dacă vreun episcop sau presbiter sau diacon se ține departe de nuntă nu pentru înfrânare, ci din scârbă, trecând cu vederea că toate sunt bune și că bărbat și femeie l-a făcut Dumnezeu pe om, ci hulind, ar cleveti făptura, să se caterisească”, *Idem*, p. 34.

¹⁵ A se vedea comentariul Arhid. Prof. I. Floca la acest canon, în *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, p. 135.

¹⁶ Detalii despre acest sinod la T.M. Popescu, „Importanța istorică a Sinodului al IV-lea Ecumenic”, în *Ortodoxia*, nr. 2-3/1951, p. 188-294, și I. Rămureanu, „Evenimentele istorice înainte și după Sinodul de la Calcedon”, în *Studii Teologice*, nr. 3-4/1970, p. 179-211.

nei canonice? Desigur, aceste reglementări canonice aveau în vedere desființarea mănăstirilor mixte care existau în unele metropole ale Antichității creștine. Pe de altă parte, se constată astăzi că intensificarea pelerinajului ca formă de manifestare a credinței și ca mijloc misionar-pastoral implică dezvoltarea în unele centre monahale foarte solicitate de acești pelerini a unor programe administrative din care nu poate lipsi elementul laic, fie masculin, fie feminin. Apoi anumite activități gospodărești de mare dificultate sau existența temporală a unor șantiere de construcție la mănăstiri implică munca nemijlocită a bărbaților. Prin urmare, aceste prezențe sunt necesare, corespund necesităților misiunii sociale și filantropice a Bisericii desfășurată și în mănăstiri și nu implică o nerespectare a ordinii canonice, ci o adaptare la cerințele vremii.

Canonul 73 Trulan¹⁷ interzice facerea semnului Sfintei Cruci pe pardoselile bisericilor sau în oricare loc ce ar putea duce la profanarea lui. Câte biserici nu sunt astăzi construite și amenajate în asemenea mod, încât voit sau nu încalcă această normă canonică? A cui este vina, numai a preotului, sau și a episcopului care a târnosit locașul de cult? Se cuvine o mai mare atenție din partea amândurora, căci împreună sunt responsabili de respectarea reglementărilor canonice.

Am remarcat aceste câteva situații speciale din viața Bisericii fără a manifesta cea mai mică îndoială că ea nu ar respecta Tradiția canonică stabilită de Sinoadele Ecumenice și de alte sinoade particulare, ci pentru a arăta caracterul dinamic al ei, ceea ce i-a dat dreptul să reformuleze sau să adapteze legislația canonică la cerințele misionare, culturale, pastorale și duhovnicești ale fiecărui popor, așa cum și-a manifestat el loialitatea față de credința și învățătura Bisericii de pretutindeni și dintotdeauna, în anumite spații geografice și în anumite timpuri.

Ceea ce sesizăm astăzi ca abateri sau neglijență nu țin de disciplina canonică a Bisericii, care a rămas fidelă Predaniei apostolice, ci de aplicarea ei de fiecare ierarh în parte. El este responsabil de viața religioasă a preoților și credincioșilor încredințați lui, iar de acrivia sau iconomia aplicării acestor normative depinde, în fond, întreaga viață liturgică, duhovnicească și morală a fiecărei parohii.

¹⁷ Sfintei și de viață făcătoarei Cruci dându-i închinăciune și cu gândul și cu cuvântul și cu simțirea, poruncim să se șteargă cu totul semnele crucii făcute de oarecare pe pământ (pe jos, pe pardoseli), ca nu cumva, prin călcarea de către cei care umblă, să fie batjocorit acest semn al biruinței noastre. Orânduim, așadar, să se afurisească cei ce de acum înainte ar face chipul crucii pe pământ (pe pardoseli), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, p. 147.